

ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԹՈՒԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ուշագրաւ եմ մէկի (1) երկուսի (2) երեքի (3) խորհրդարանական մեկնութիւնները: Համառօտ կերպով ներկայացնեմ դրանք:

Մէկը (1) համարում էր ոչ թէ թիւ, այլ սկիզբ. նմանապէս երկուսը՝ զոյգ բութիւնի սկիզբ: Սա պիւրագորական պատմական բուային դասակարգում է: Անանիա Նարեկացու մօտ կարդում եմք. «բայց զսա (մէկը) ասացին պիւրագորեանք ոչ թիւ, այլ սկիզբն բուոց: Եւ զի յերկուս բաժանին թիւոյ՝ դար եւ ի կոնատ. եւ սկիզբն կոնատացոյ մինդ, իսկ դարիցն Բ-ն (երկուսը): Եւ ոչ զսէ ասացին թիւ, այլ սկիզբն դարիցն բուոց. ոչ զմիակն ասացին կատարեալ թիւ, իսկ զերկնակն՝ ոչ, այլ՝ բերի եւ անկատար» («Սակս բուոց, էջ 240) Դաւիթ Անյաղըը նշուպէս արտայայտած է այն միտքը որ մէկը՝ կննտ բութիւնի սկիզբն է, իսկ երկուսը՝ զոյգերի. «բայց ումանք կասկած են յայտնում, թէ ինչու՞ երկուսը (2) թիւ լինելով, սկիզբ է հանդիսանում: Սրան մենք այսպիսի պատասխան եմք տալիս. երկուսը թիւ չէ, որովհետեւ ինքը բութի յատկութիւն չունի, որովհետեւ ամէն թիւ (իրենով) բազմապատկելիս անելի մեծ թիւ է տալիս քան գումարելիս, ինչպէս, օրինակ, երեք (3) անգամ երեք (3) ինը (9) է, եւ երեքին (3) գումարած երեք (3) հաւասար է վեցի (6): Ահա բազմապատկութեան ժամանակ անելի մեծ թիւ ստացուեց՝ ինը (9), քան գումարումն՝ վեց (6): Իսկ երկուսն այդպէս չէ, որովհետեւ ինքն իրենով՝ բազմապատկելիս եւ գումարելիս նոյն թիւն է տալիս՝ չորսը (4), որովհետեւ երկու (2) անգամ երկու (2) հաւասար է չորսի (4) եւ երկուսին (2) գումարած (2) երկու (նոյնպէս) չորս (4) է: Այստեղից

պարզ է, որ երկուսը (2) ոչ թէ թիւ է, այլ միայն [զոյգ] բութիւնի սկիզբ» («Երկներ» էջ 100):

Մէկը՝ առաջնամիակը վերին ոլորտներում նկատում է կատարեալ ու մշտնջենաւոր, բայց «անկատար» է տարածութեան մէջ քանի դեռ չի «բոլորուել» երկուսի (2) հետ, որով առաջանում են երկրաչափական տարածական ձեւեր: Անանիա Նարեկացի նշում է «Եւ զի սկիզբն բուոյդ միակն է, որպէս ասէ Պաւտոն, թէ ամենայն իրժ հարկ է սկիզբն մի գոյ. զի ոչ ունի լըծակից նիւթական ինչ, կամ ախտ ի հեշտակրութիւն, այլ՝ արուական մարմին, մաքրական զարուբիւն, ինքնարու կատարեալ բնութիւն, որպէս ասէ Աստուածաբան՝ Առաջին միայնական կատարեալ եւ ծնալ կատարեալ տասնեակ տարածք բուոյն.... եւ դարձեալ ասէ՝ զսա առաջին լեալ եւ ուրբերեակ, մանաւանդ թէ մի եւ անմահելի. զի ի վերին կայանն բերի, մի եւ անլուծելի, զի ոչ կարատաւայ փոխանորդութեան տեղի տալ երկրորդի, այլ մշտնջենաւոր կայ եւ մնայ յերկարագեալ ընդ էսնն» եւ ապա շարունակում է հեղինակը, «զի ոչ ունի ժողով միաբանութենէ բոլորումն, այլ բափուր եւ դատարկ պայտիւր բաժանեալ....», («Սակս բուոց» էջ 239-240):

Հեղինակը մէկ (1) բութին օժտում է մաքրական գորութեամբ, ինքնարու կատարեալ բնութեամբ, այն մի է եւ անձակտելի, ճանք «մի եւ անլուծելի, մշտնջենաւոր կայ եւ մնայ յերկարագեալ ընդ էսնն»:

Մէկը (1) տարածութեան մէջ վերածուում է կէտի, իսկ կէտը շարունակով սկիզբ է դնում չհատուող գծին:

Սրկուսը (2) դառնում է երկու կէտ, որոնք միանալով առաջացնում են հաստատօրէ: Սակայն հարթութիւն ու մակերես ստեղծում է միայն երեք (3) թիւը, երեքով (3) կազմում է եւ եռանկյունիւն, այս առումով այն առաջին կատարեալ թիւն է «Ջի առաջին կատարեալ թիւ ասեն գերբնական, զի լի, հոծ եւ պղպղուն ունի զբաղկացութիւն, որով գոյանան բնութիւնքն: Ջի ունի ամենայն գոյացութիւն սկիզբն, ծայրն եւ մէջ որպէս ասէ Փիլոն. զի եւ եռակի տարրառ յասի սահման մարմնոյ: Արդ է առաջին կատարեալ թիւ երրեակդ եւ ծայրագոյն պատուով բարգաւաճեալ.... Ջի միակին շարժեցելով յերրեակն, եւ յերրեակն եկաց մնաց դադարեալ այս թուով առնուլ գանկումն: Արդ՝ գառաջին գծին ասէ Փիլոն անգատ մշան, որ կռչի ուղղական, իսկ երկրորդն գատական մշան, որ կռչի գծի անլայնական եւ երրորդն՝ մակերեսութիւն, որ կռչի անխոր մեծութիւն, որոց անմարմնոցն բնութիւնքն գոյանան, զոր ի վարագութեան մեկնութեան ասէր...» («Սակս թուոց», էջ 240): Իսկ «խորութիւն» ստացում է միայն հարթութիւնից «խորութիւնից» դուրս չորրորդ կէտով. «եւ յաւելեալ թիւ մի ի սոսա՝ առնուլ խորութիւն, որով մարմինք գոյանան քառանկւ տարբրց անմար...» («Սակս թուոց», նոյն տեղում):

Քրիստոնէական միտքը (3) երեք թուի նկատմամբ հետաքրքրութիւն է ցուցաբերել յատկապէս կապուած Աստուածաշնչեան թմանների հետ: Այսպէս, յիշատակելի է Աբրահամին յայտնուող երեք (3) մարդկանց պատմութիւնը: Վաղ շրջանի հայրաքանական մեկնութիւնների մէջ այս անձերը նկատուում են իրրեւ լոգոս եւ երկու երեշտակներ: Այս մասին մշում է Ամանիա Դրակացին, (Ամանիա

Միրակացի, Սրեւան 1944): Հինգերորդ դարից յետոյ մեկնաբանութիւնների մէջ այդ երեք (3) մարդիկ ներկայացւում էին որպէս Ս. Սրբորդութեան անձեր: Այս մտքի հաստատում ենք գտնում Կիրեղ Ալեքսանդրացու «Ընդդէմ Յուլիանոսի» երկի մէջ:

Երեք թուի հետ առնչուող այլ խորհրդաբանական պահեր է նկատում Յովհան Օսնեցին: Նա մշում է, որ օրումն երրորդ ժամին, մարդը գայթակղուեց սատանայի կողմից, նոյն ժամին եղաւ Տիրոջ խաչելութիւնը եւ երրորդ ժամին իջաւ Ս. Հոգին (Հոգեգալուստ): Խաչելութեան ժամի մասին Աւետարանների յիշատակումները տարբեր են: Միայն Մարկոսն է, որ մշում է երրորդ ժամը: Ափրաստեսը, որ հայերէն թարգմանութեան մէջ յայտնի է Յակոբ Մծնայ հայրապետի անունով, նոյնպէս հետեւում է Մարկոսին ու խաչելութիւնը մշում երրորդ ժամին:

Երեք թուի խորհրդաբանական մեկնութեան հետ կապուած հետաքրքրական է Յովհան Օսնեցու եկեղեցի եւ Նոյի տապան զուգահեռ համեմատումը: «Խորհրդածի եկեղեցի եւ Նոյեան տապանին. զի որպէս յերիս որոշմանս հրամայեցաւ կազմած տապանին ներքնատում եւ միջնատում եւ վերնածնում, նոյնպէս եւ եկեղեցի չորս ունի յարկաց պատրաստութիւնս՝ զարտաքին գաւիթ եւ գտանարն եւ զարտաքին խորան: Անդ բազմաեռոյ կենդանիքն մտեալ ապրեցան ի շրեղեղին պատուհասից, եւ աստ բազմութիւնք հաւատացելոց ի շնչահեղձոյց մեղացն ծովէ, վերաբերող առաքինութեամբ առ երկինս թռուցեալ, ապրեցան ի սահանասոյց հեղձմանէ» («Յովհաննէս Իմաստասիրի Աւանեսու Մատենագրութիւնք» Բ. տպ. Վննստիկ, 1953, էջ 157): Եկեղեցին համարելով

խորհրդապատկերը Նոյի տապանի Օձնեցիմ սահմանագատում է երեք (3) մաս՝ տապան մեքմատում, եկեղեցու արտաքին գաւիթ, եւ միջնատում, =Եկեղեցի, վերնածնողում, եւ սրբաբան խորան: Եւ ինչպէս նկատում է Հ.Հ. Գեուտանը իր «Խորհրդամշանը Յովնան Օձնեցու մատենագրութեան մէջ» («Գումնասար» հանդէս Բ, Երեւան 1992) յօդուածի մէջ, այստեղ եկեղեցու «նարտարապետական մասերը մերկայացում են վարից վեր, ըստ տարածքի հոգեւոր արժէքի»:

Երեք (3) Բիւլ լայնօրէն մեկնուում է հայ եկեղեցու Սուրբ Երրորդութեան դաւանաբանութեան մէջ, կապուած Աստուածութեան երեք Անձերի (Հայր, Որդի, Ս. Հոգի) հետ:

Սուրբ Երրորդութեան Անձերը բնութագրում են 3(երեք) ընդհանրական արկումներով՝ 1) ծնողութիւն (Հայր Աստուած), 2) ծնելիութիւն (Որդի Աստուած), 3) Ելողութիւն (Հոգի Սուրբ Աստուած): Քրիստոնէական եկեղեցու հայրերը Ս. Երրորդութեան մասին խորհրդածելիս վեր են կանգնում միութեան մտազնութեան յայտնի ձեւերից: Այստեղ մերժում են դիսկուրսիվ տրամաբանութեան հանրայայտ օրէնքները: Վերանում է երեք(3) Բուի քանակային հասկացութիւնը: Եւ անբաժանելի շաղկապուած աստուածային երեք (3) Անձերի գումարը մարդկային բանականութեան համար անըմբռնելի, անմատչելի կերպով հաւասարում է մէկի, $1+1+1=1$: Ս. Երրորդութեան երեքը (3) Բուային քանակ չէ, «քանզի ես եմ առաջինը եւ ես եմ վերջինը եւ ինձնից զատ չկայ Աստուած» (Նիլց Խ 6): Աստուածութեան երեք(3) անձերը բնութեամբ մէկ են, մէկ են եւ էութեամբ,

ունեն մի իշխանութիւն, մի կամք, մի արարչագործ գործութիւն: Նրանք համագոյ են, համագոր, էակից, համակամ, փառակից, հաւասարապատիւ, զուգահաւասար: Երբ երեքի (3) մէջ մէկ է եւ մէկի մէջ երեք, այս յարեբութեան պայմաններում Բուարանական յայտնի կարգոյթները չեն գործում: Նրանք չեն կարող մերկայացնել անդրանցական իրողութիւններ: Ինչպէս նշում է Մամբրէ վերծանողը իր ճաներից մէկում, որ Ս. Երրորդութեան անձերի մէջ մեծ ու փոքր չկայ, քանզի չկայ ժամանակ, չկայ չափ ու կշիռ. «եւ արդ, ոչ մեծ եւ ոչ փոքր ի Սուրբ Երրորդութեան երեւի զի զմեծ եւ զփոքր, զծանր եւ զքեքեւ, զշատ եւ զսակաւ ժամք եւ ժամանակ քովանդակեն, իսկ ուր ոչ ժամք եւ ոչ ժամանակք, ոչ չափ եւ ոչ կշիռ մերձեմայ յանրաւելի բնութիւնն, անդ ոչ նկատի ոչ փոքր եւ ոչ մեծ», (Ա. Տէր-Մեքիւսան, Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցու Քրիստոնէականը, Տփլիս, 1900, էջ 84): Այսպէսով Ս. Երրորդութեան պաշտամանակեայ լինելը բացառում է նրա մասին տրամաբանութեամբ մտածելու հնարաւորութիւնը:

Վարդան Այգեկցին իր «քանք խրատականք» քսան ճաներից մէկում, գրուած հայոց Պաղտիմ իշխանի խնդրանքով, նշում է, որ երեք(3) Բիւլ յոյժ կատարելագոյն եւ բարի է, քանի որ գեղեցկագարդ կերպով Սուրբ Երրորդութեան խորհուրդն է առակ բերում: Եւ Հօրից երեւաց Որդին՝ ծննդեամբ եւ Հոգին՝ քիսմամբ անընդհատ ու անսպառ: Ամէն ինչով հաւասար Հօրը, կատարեալ երեք(3) անձեր անբաժանելի՝ մի բնութեամբ: Իսկ եթէ մէկը պակաս լինի Երրորդութիւնից նուաստ, անկատար եւ անշուք կը մնայ Աստուածութիւնը:

Վարդապետը երեք(3) թիւը մամնեցնում է նաեւ մարդ արարածին, քանի որ մարդն ինքը՝ հոգի է, մարմինն եւ միտք։ Եւ եթէ մէկը պակասի, ապա մարդը կը դադրի կատարեալ լինելուց, բայց կատարեալ Երբորդութիւնը ստեղծեց մարդուն կատարեալ էից։ Հայրը պահանջում է մեզանից սուրբ եւ անաղարտ պահել մեր մարմինն իր բնականութեան համար՝ չշնամալ, չպռնել, չսպանել, չգողանալ, որն օրէնք սահմանեց Մովսէսին, պահեքով, աղօթքներով աշխատելով ու ռդորմութեամբ։ Իսկ Որդին հրամայում է մաքուր պահել մեր հոգին իր բնականութեան համար՝ անոխակալ, չբամբասող, անմախամ, չմատնող, չերդուող, այլ մնալ օրինութիւններում, բարի խօսքներում ու հոգեշահ խրատներում։ Սուրբ հոգին ալ կամենում է, որ սուրբ եւ յստակ պահեմք մեր միտքը իր բնականութեան համար՝ ոչ հպարտ, ոչ ամբարտաւան, ոչ ագահող, ոչ իզուր խռովող, այլ խնամքի, միաբան եւ հեզ։ Այգեկցի վարդապետը երեք(3) թուի մեկնումը աւարտում է գեղեցիկ համեմատութիւններով ու շահեկան խրատով։ Նա գրում է, որ ինչպէս երկուսը (2) ծնունդ մէկից (1), իսկ երեքը (3) երկուսից (2), մամնապէս Եւան ծնունդ Ադամից, իսկ Սէքը Եւայից ու Ադամից։ Արդ անհաշիւ անեցին մարդիկ, իսկ թուերն էլ անսպառ։ Նաեւ երբորդ դարում փուռեց աշտարակն ու խափանուեց մարդկային չար խորհուրդը։ Եւ ցրուեցին մարդկանց որդիներն ու մարդկանցով զարդարուեց որդ աշխարհը։ Եւ քանզի այսօր բարի է երեք թիւն ու մեծափառ, դրա համար անթերի-խոստովանեմք Սուրբ Երբորդութիւնն ու ամենայն բարիքներով լեցուն անախտութեամբ զարդարեմք մեր

անձերը։ Ինչպէս արարութեան երբորդ օրը երկիրը զարդարուեց պէս-պէս բոյսերով, տունկերով, նաեւ Աստուծոյ հրամանով Ադնիի դրախտը զարդարուեց գանգամ ծաղիկներով ու տունկերով։

Այսպիսով չսպանելով միւրք մեմք հիմնականում պարզեցինք, թէ որքան անգնահատելի է թուարանութեան դերը աստուածային ճշմարտութիւնների խորհրդաբանական մեկնութեան գործում։ Սրանով է պայմանաւորուած եղել եւ այն մեծ հետաքրքրութիւնը, որ մեր մաթմիք ցուցաբերել են թուային խորհրդանշանի նկատմամբ։

ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՐԻԲԵԿԵԱՆ

ՕԳՏԱԿՈՐՈՒԱՄ ԱՂԲԻՒՆՆԵՐ

- 1) Արշակ Տէր-Միքելեան, Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցու Գրհատմեականը, Երեսուդէմ Տպարան Սրբոց Յակոբեանց 1998:
- 2) Վարդան Այգեկցի, Բանք խրատականք։ Ձեռագիր Ս.Թ. 986.
- 3) «Գանձասար» հանդէս Բ, Երեսուն 1992:
- 4) Յովհաննու Իմաստասիրի Աւանցույ Մատենագրութիւնք, Բ. տպ. Վենետիկ 1958:
- 5) Ամանիա Շիրակացի, Մատենագրութիւն, աշխ. Գ. Արահամեան, Երեսուն 1944:
- 6) Դաւիթ Ամյալք «Երկեր», Երեսուն 1980, Բարգմանութիւնը Ս.Ս. Արեւշատեանի,
- 7) Ամանիա Նարեկացի, «Սակս քացայայտութեան քուռ», Երեսուն մատենագրան, ծնողգիր համար 499 + եւ համար 3710: